

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 72-86.

Geliş Tarihi-Received: 04.04.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 20.04.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1465261

Mehmed Celâl'in Sürûd'u

Mehmed Celal's Surud

Fatih SONA*

Öz

Mehmed Celâl, 1867 yılında doğmuştur. Onun çocukluk yılları babasının vazifesi dolayısıyla çeşitli vilayetlerde geçmiştir. Bundan dolayı düzenli bir eğitim alamamıştır. Bazı divan şairlerinin şiirlerini ezberlemeye çalışmış, saz çalmayı öğrenmiş, musiki dersleri almıştır. 15 yaşında Jandarma Dairesi'ne kâtip olarak girmiş, sonra mümeyyiz olmuştur. İlk yazılarını *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderen şair, daha sonra başka gazetelere de yazılarını göndermiştir. Anna diye bir kıza âşık olmuş, ancak onunla evlenememiştir. Daha sonra beş kez evlense de onu unutamamıştır. Bu durumlardan dolayı belli zaman sonra onda cinnet hali görülmüştür. Hastaneye yatmış, tedavi görmüştür. Ancak tam olarak iyileşememiş; 1912 yılında vefat etmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi'ne defnedilmiştir. Mehmed Celâl hızlı bir şekilde şiir söylemede başarılıdır. Edebiyata meraklı gençler onu örnek almışlar, onun şiirlerine benzer şiirler yazmışlardır. O manzum ve mensur çok sayıda eser vermiştir. Yazdığı eserlerden birisi de *Sürûd*'dur. Bu eserde kırk dokuz tane şiir bulunmaktadır. O, bu eserini üç ayda yazmıştır. Bu çalışmada şairin söz konusu eseri tanıtılmaya çalışılacak, şiirlerinden örnekler verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Mehmed Celâl, *Sürûd*, şiir, şair, aruz.

Abstract

Mehmed Celal was born in 1867. His childhood years were spent in various provinces due to his father's duty. For this reason, he could not get a regular education. He tried to memorize the poems of some divan poets, learned to play the saz and took music lessons. He entered the Gendarmerie Department as a clerk at the age of 15, and later became a mumeyyiz. The poet, who sent his first articles to *Tercüman-ı Hakikat*, later sent his articles to other newspapers. He fell in love with a girl named Anna, but he could not marry her. Even though he married five times later, he could not forget her. Because of these situations, a state of insanity was observed in him. He was hospitalized and received treatment. However, he did not fully recover; he died in 1912. He was buried in Yenikapı Mevlevi Lodge. Mehmed Celal is successful in reciting poetry quickly. Young people interested in literature took him as an example and wrote similar poems to his poems. He has produced many works in verse and prose. One of the works he wrote is *Surud*. There are forty-nine poems in this work. He wrote this work in three months. In this study, the poet's work will be introduced and examples from his poems will be given.

Keywords: Mehmed Celal, *Surud*, poetry, poet, aruz.

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: fatihsona@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-7256-5615.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminin şairlerinden birisi Mehmed Celâl'dir. Mehmed Celâl, 1867 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Ferik İsmail Hakkı Paşa'dır. On beş yaşında babasının Jandarma Dairesinde bulunduğu sırada Tahrîrat Kalemî'ne girdi, sonra mümeyyiz oldu. Son zamanlarında vazifesinde içki içip görevini ihmal etmesinden dolayı emekli edildi. On iki yaşındayken iki telli sazla saz şairliğine başladı. *Tercüman-ı Hakikat*'te yazmaya başlamıştır. Önce babası onun şiirlerini düzeltirken sonra o babasının şiirlerini düzeltmiştir. Hızlı bir şekilde şiir söylediği için meslektaşları arasında irtical sahibi şair ünvanıyla anılmıştır. Beş kere evlenmiş ve boşanmıştır. Mehmed Celâl, Köçeoğlu Kırkor Efendi'nin küçük kızı Anna'ya âşık idi. Ancak Anna başkasıyla evlendi, bundan dolayı büyük üzüntü yaşadı. Şair, başka kiminle evlendiyse de Anna'yı unutamadı. *Adada Söylediklerim* isimindeki eseri Anna'ya yazmıştır. Hastalanınca Fransız Hastanesi'nde tedavi edildi. İyileşti, ancak işret hali devam ettiğinden tekrar Fransız Hastanesi'ne yatırıldı. Burada bir ay kaldıktan sonra iyileşti ancak yine içki içmeye daldı. Ömrünün beş altı senesi böyle geçti. Sonunda içki yüzünden karaciğeri bozuldu ve 1912 yılında vefat etti. Ailesinin bulunduğu Yenikapı Mevlevihanesi Kabristanı'na defnedildi. Kardeşinin ifadesine göre iyiliksever ve vefalı birisi idi.¹

Onun ikinci eşinden Mümin adında bir çocuğu olmuştur. Musikiye yeteneği olan Mümin, Muzika-i Hümayûn'a girip keman çalmış, sonra ise keman muallimliği yapmıştır. Bundan başka Kemal isminde bir oğlu ile doğar doğmaz ölen Hatice isimli bir kızı vardır (Andı, 1995, s. 18).

5 Mart 1884'te yayınlanan ve "Nazire" başlığını taşıyan ilk şiiri Muallim Naci'nin gazeline yazılan bir naziredir. Mehmet Celâl'in ilk şiirlerinde klasik Türk şiiri geleneğine bağlı kaldığı görülür. 1887 tarihinden itibaren yeni ve Batılı nazım şekillerini kullanmış, şiirlerinde yeni konulara yer vermiştir. Bu serbest ve yeni tarz şiirlerin ortaya çıkmasında Rezaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit Tarhan'ın etkisi olmuştur (Arslan ve Nerkiz, 2018). Şair, Ahmed Rasim, Sadi Bey, M. İsmet, T. Lâmi, Ulvî gibi şairlerle müşterek şiirler yazmıştır (Aksoyak, 2005, s. 71-81).

Şairin şu şiiri Osmanlı Müellifleri'nde kayıtlıdır:

*Melâl-i Şâir ünvanlı manzumesinden:
Meçhûl bir yed beni etti cerîhadâr
Ezûn eder te'essürümü zulmet-i leyâl
Düşükçe vech-i zerdime şehbâl-i iğbirâr
Okşar dil-i hazînimi sevâlı bir melâl*

Verdikçe ihtizâz nesîm-i şeb-i bahâr

¹ "Mehmed Celâl Bey, Jandarma Dairesi Reisi Esbakı Ferik Hakkı Paşa'nın oğludur. 1284'te İstanbul'da doğdu. On beş yaşında pederinin jandarma dairesinde bulunduğu esnada Tahrirat Kalemine girdi, bilâhare mümeyyiz oldu. Son zamanlarında vazifesine devam etmeyerek ays u nûş ile dem-güzâr olduğundan tekâ'üd edildi. On iki yaşında iken iki telli sazla saz şairliğine başladı. Ve *Tercüman-ı Hakikat*'e yazmaya başladı. Mukaddema babası, anın eş'ârını tashih ederken bilâhare o babasının şiirini tashih etti. Sühûlet ve sür'at ile şiir söylediği için meslektaşları arasında şair-i zi-irtical ünvanile yâd olundu. Beş def'a tehhül ve zevcelerini tatlik etti. Köçeoğlu Kırkor Efendi'nin küçük kızı Anna'ya dil-dâde idi. Bu kızı başkası tezevvüc ettiğinden Celâl, ducârı melâl oldu. Hangi kızla izdivac ettiyse Anna'yı unutamadı. *Adada Söylediklerim* nâmındaki eseri Anna'ya aittir. Fransız hastanesinde iki ay tedavi edildi. Muahharen kesreti işretten hezeyanı mürteiş illetine giriftar olarak tekrar Fransız hastanesine yatırıldı. Bir ay kalıp epey iyileştirse de yine işrete daldı. Beş altı sene bu hali bedmestâne ile vakti mukadderi bekledi. Nihayet işret karaciğerini rahnedâr eylediğinden 1330'un 5 inci gecesi vefat etti. Ailesinin müntesib olduğu Yenikapı Mevlevihanesi kabristanına defn olundu. Biraderinin ifadesine göre âlicenâb vefâkâr idi." (İnal, 1969, s. 211-12).

Eşcâr-ı bî-karâra hazîn çağlayanlara
Zann eylerim bahâr ediyor girye âh u zâr
Her cûybârı benzedirim ağlayanlara (Saraç, 2016, s. 558).

Mehmed Celâl, devrinin edebî hayatı içinde şair ve romancı kimliğiyle popüler bir isim olmuş, yeni yetişen gençler üzerinde etkili olmuştur (Arslan, 2015a, s. 9).

Sürûd'un Şekil ve İçerik Özellikleri

Mehmed Celâl, *Sürûd*'un giriş kısmında onu üç ayda yazdığını söylemektedir. Şair, mensur eserlerinin değersizliğini itiraf etmektedir. Şiir olarak yazdığı eserlerde de âcizliği görülmektedir. Fakat büyükler, edipler onun manzum eserini şiir kabul edip, üç ayda oluşturmasını takdir ederlerse ona bir meziyet bahşetmiş olurlar. Şair, önceden yazdığı ve beğendiği birkaç eseri de *Sürûd*'a katmakta bir sakınca görmemiştir. Çünkü eski şiirlerin yeni şiirler arasında bulunması ona uygun görünmüştür. Bu durum *Sürûd*'un nâmını artırmıştır. Şair, bu eserin ismi için günlerce düşünmüştür. Buna isim bulmak, ona bu kitaptaki şiirleri yazmaktan zor gelmiştir. Soylu eşi ile otururken yeni bir şiir mecmuası yayımlamak üzere bulunduğunu ama güzel bir isim bulamadığını söylemiştir. Bir unvan bulmalı demiştir. Güçlü şair Müstecâbi-zâde İsmet Bey Efendi² onun bu eserine *Sürûd* adını önermiştir. Mehmed Celâl, hem manidar olan hem de hüznü bir anlam içeren kelimeyi beğenmiştir. Bu kelimeyi eserine ad olarak seçen şair, bu güzel önerisi için İsmet Bey'e teşekkür etmiştir:

"*Sürûd*, üç ayda husûle gelen nağamâtı ihtivâ ediyor. Âsâr-ı mensûremin değersizliğini mu'terifim. Manzum olarak yazdığım eserlerde de dâ'imâ aczim nümâyândır. Fakat tevcihât-ı mahsûsalarına nâ'il olacağım üdebâ-yı kirâm manzûm bir eserimi bi-hakkın şi'r olmak üzere kabûl ederler ve şu mahsûl-i tabî'atin üç ayda vücûda gelmesini takdir eylerler ise mecmu'ama bir meziyet bahşedilmiş olur. Evvelce yazdığım şimdi pek beğendiğim birkaç eseri de *Sürûda* derc etmekte be'is görmedim. Çünkü bu eski nevhâtın bu yeni nağamat arasında bulunması bana münâsib göründü. Bu münâsebeti *Sürûd* ünvânı bir kat daha takviye etti. Bu eser için günlerce münâsib bir isim düşündüm. Bu ünvânı aramak bana bu kitâbdaki manzûmeleri yazmaktan daha güç geldi. Bir gün refikâ-yı kirâm ile otururken yeni bir mecmu'a-i eş'ârı neşretmek üzere bulunduğumu fakat güzel bir unvân intihâb edemediğimi söyledim. Muttasıl bir unvân bulmalı dedim. Şâ'ir-i muktedir Müstecâbi-zâde İsmet Beg Efendi "*Sürûd!*" dedi. Hem ma'nîdâr hem de hazîn bir kelime! Bu ismi intihâb ile berâber kendisine teşekkür ettim." (Mehmed Celâl, 1895a, s. 3/4).

Sürûd, şarkı, türkü (Parlatır, 2006, s. 1545), nağme (Çağbayır, 2017, s. 1510) demektir. Bu eser iki defa basılmıştır. İstanbul Âlem Matbaası'nda 1312/1895'te basılan eser 93 sayfadan oluşmaktadır. İstanbul Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda 1312/1895'te basılan eser 88 sayfadan oluşmaktadır.

Şair, eserinde bütün şiirlerini aruz vezni ile yazmıştır. Bu eserini yazarken noktalama işaretleri kullanmıştır:

² 1868 senesinde Balıkesir'de doğdu. Asıl adı Mehmed İsmet Bey'dir. Babası Mehmed Ali Efendi, annesi Hafiza Hanım'dır. Müstecâbi-zâde sanıyla tanındı. 1895 senesinde İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. *Mekteb* isimindeki dergide manzumelerini yayınladı. Terakki mecmuasında başmuharrirlik yaptı. İkdâm ve Sabah gazetelerinde yazı yazdı. Padişah yaverlerinden Ahmed Celaeddin Paşa'nın hususi kâtipliğini yaptı. Belli bir zaman yazılarından dolayı tutuklandı, sürgün edildi. 1903 senesinde sürgünü son bularak İzmir'e gitti. 1906 senesine kadar burada kaldı. Meşrutiyetin ilanı ile İstanbul'a geldi. 1908 yılında İzmir'e geri döndü. Sonra Isparta'ya geçti ve 48 yaşındayken 1917 senesinde burada vefat etti (Arslan, 2015b). Şair, divan edebiyatı olmak üzere Arap-Fars edebiyatlarına da hâkimdi ve tercüme yapabilecek derecede Fransızca biliyordu (Andı, 2006, s. 132).

*Ey şubh! Ey leyâl-i keder! Ey dem-i huzân!
Ey derd! Ey sirişk-i elem! Ey enîs-i cân!*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 47

*Sürûd'*daki şiirlerin başlıkları şöyledir: Son Aşk, Kıt'a, Darılma, Eller, Kitâbe-i Seng-i Mezâr, Gazel, Bu da Bir Şi'r, Büyükada'da, Şarkı, Kanlıcalı Bir Güzele, Çiçekçi Kızı, Fuzûlî'nin Bir Gazelini Tanzîr, Olmadı, Bir Mâhveşe, Ayaklar, Sen Ağlama, Çal, Bir Kıza, O Gün, Güzelsin, Gazel, Görünmüyor, Yeni Bir Sevda, Dört Beyit, Sükût-ı Evrâk, Ey Gül, Lafzî Bir Târih, Kitâbe-i Seng-i Mezâr, Mersiye, Vehbî'nin Bir Mısrâ'ını Tazmîn, Tanzîr, Teverrüm, Dört Beyit, Gül, Târih, Dâimâ Yeşil, Fuzûlî'yi Taklîd, İştîyâk, Bir Terkîb-i Bend'den, Unutulmaz Yerler, Sevdiğim, Bu da Böyle, Resim Arkasına Yazılan Bir Kıt'a, Ma'sûka, Âşık, Nâ-Tamâm Bir Manzûmeden Birkaç Yaprak, Bir Manzûme, Vaktâ ki, Kardâşımın Oğlu Ekrem'e, Çeşme Başında Bir Dilber.

Onun eserindeki şiirlerinde işlenen başlıca konular tabiat, sevgili ve güzellik unsurları, aşk, ayrılık ve ıstıraptır. Ayrıca şairin şiirlerinde İstanbul'a ait izler de bulmak mümkündür (Şengül 2022). Büyükada'da başlıklı şiirine göre şairin sevgilisi çok güzeldir. Büyükada'daki güzel, çiçek gibidir ve mavi gözlü bir kızdır. "Şairin âşık olduğu Anna'nın ve karısı Fehîme Hanım'ın sarı saçlı, mavi gözlü oluşu Mehmed Celâl'in aşk temini işlediği şiirlerine, böyle sarı saçlı ve mavi gözlü kadın tipinin ısrarla taşıyışına yol açmış; şair, şiirlerinin büyük çoğunluğunda bu sevgili temini konu edinmiştir." (Andı, 1995, s. 103):

*Tabî'atimce güzeldir, tabî'atimce güzel
Büyükada çiçeği, mâ'î gözlü duhterdir*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 18

Şair, güzel bir kız olan sevgilisinin ağlamamasını, kendisinin ağlamasını istemektedir. Sevgilisi ona bir kere baktığında onun nasıl zayıf, mahzun olduğunu görecektir. Şair, aşkıdan dolayı zayıflamıştır:

*Sen ağlama! Ben ağlayım ey duhter-i latîf!
Bir kerre bak Celâl'ine, mahzûn!.. Nasıl za'îf!..*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 25

Mehmed Celâl, doğudaki güneşi seyret demektedir. Oradaki güneş sanki ona sevgilisi gibi görünmektedir. Ne yazık ki güneş sanmış, ancak onun sevgilisidir, gülümsemektedir. Şair, sevgilisini güneşe benzetmektedir. O kelime oyunları yapmaktadır:

*Maşrıkdaki âfitâbı seyr et
Yârim gibidir, tecessüm etmiş
Heyhât! ki âfitâb şandım
Cânânım imiş, tebessüm etmiş!*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 9

Şair, Allah için sevgilinden yanaklarını saklamasını istemektedir. Kimsenin onun dudaklarını görmemesini dilemektedir. Sevgilisinin ayaklarını öpen bir Celâl bir de onun pembe şalıdır:

*Şakla Allâh için yanaklarıñı
Görmesin kimseler dudaqlarıñı
Yalıñız bûs eden ayaklarıñı*

Bir benim bir de penbe şalındır

Mehmed Celâl, 1895a, s. 41

Ey Gül başlıklı şiirinde sevgilisini divan şiirinde güzelliği ile meşhur olan Züleyha ile karşılaştıran şair, sevgilisinin güzelliğinin tecelli etmesi ile Züleyha'nın eteklerinin parçalanacağını ifade etmiştir. Şair, kendi sevgilisini güzelliğiyle ünlü olan Züleyhâ'dan bile üstün görmektedir:

*Eyleseñ şevk ile bir kerre tecellâ ey gül!
Çâk olur perde-i dâmân-ı Züleyhâ ey gül!*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 44

Şair, Sevdiğim başlıklı şiirinde o zaman seher nurlarının uçtuğunu, o zaman güneşin nurlarını saçtığını, altın gibi olan sarı saçlarını aydınlattığını, onun saçlarının rengine eş olduğunu söylemektedir. Güneşin sanki sevgilisinin yüzünü öptüğünü zanneden şair, onu güneşten bile kıskanmaktadır:

*O zaman kim uçar envâr-ı seher
O zaman kim saçar envâr güneş
Zülf-i zer-târîni tenvîr eyler
'Arz eder saçlarıñın rengine eş
Mîhr bûs eyledi rûyun şanıırım
Seni ondan dañi ben kışkanırım*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 75

Şaire göre kız, dağın üzerinden hüznü bir şekilde inmektedir. O şafak yanaklı, melek çehreli güzel bir dilberdir. Bir yıldız bulutlar arasından nasıl gülerse o da peçesinin arasından yıldız gibi güler. Bu kız dağlar içinde bir peri midir? Şair, sevgilisini periye benzetmektedir:

*İner dağın üzerinden hazîn hazîn duhter
Şafağ yanaklı, melek çehreli, güzel dil-ber
Naşıl gülerse bulutlar içinde bir ahter
Niğâbınıñ arasından o yolda hânde eder
Bu kız bu dağlar içinde perî midir acaba*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 86

Görüldüğü üzere şair, sevgilisini yüceltmekte, övmektedir. Bunun yanında farklı konular da şairin şiirlerinde kendine yer bulmuştur. Mehmed Celâl, İstanbul'da Eyüp civârında Sâ'î Ocağı'nın yeniden tamir edilmesine tarih düşürmüştür. Sultanlar sultanı Hazret-i Abdülhamid himmetiyle mülkünü tamir edip düzeltmiştir:

*Tâc-dâr-ı tâc-dârân hazret-i 'Abdu'l-hamîd
Himmetiyle mülkünü ma'mûr u âbâd eyledi*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 56

Bu olaydan büyük memnuniyet duyan şair, Allah'tan Sultan Abdülhamid'in ömrünü artırmasını, büyüklüğünü çoğaltmasını dilemektedir. Bu olaydan dolayı Fatih Sultan Mehmed'in temiz ruhu memnun olmuştur:

*'Ömrünü, iclâlini Allâh müzdâd eylesin
Pâdişâhım ruh-ı pâk-i Fâtih'i şâd eyledi*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 56

Mehmed Celâl, yakınlarının vefatı sebebiyle şiirler yazmıştır. O, Zabtiye nezâreti mektupçusu Ahmed Râgıb Bey'in kerimesi Nâdire Hanım'ın vefatı dolayısıyla "Kitâbe-i Seng-i Mezar" isminde bir şiir yazmıştır. Şair, feleğe seslenerek onun taze bir çiçek gibi olan 15 yaşındaki bir kızını soldurduğunu söylemektedir. Çaresiz ve ıstıraplı olan babası inlemekte, annesi bunalım içinde göğsünü parçalamaktadır:

*Oldu hazân-resîde tarâvetli bir çiçek
On beş yaşında bir kızını soldurduñ ey felek
Bî-çâre, mużtarib pederi nâle-nâkdir
Buhrân içinde vâlidesi sîne-çâkdir*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 13

Şair, babasını teselli etmektedir. Âh etme ve bu kadar ağlama demektedir. Düşün, o ebedî âleme gidiyor. Nâdire hûri gibi Cennete gitti, Nâdire büyük dergâha kadar gitti. Şair, onun Cennete gittiğini söylemektedir:

*Âh etme, ağlama bu kadar ey peder! Düşün:
'Azım eyliyor bekâyâ yarın var olan bugün
Hûrî gibi behişte hırâm etti Nâdire
Dergâh-ı kibriyâya kadar gitti Nâdire*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 14

Mehmed Celâl, eşi ve kızının vefatı sebebiyle Kitâbe-i Seng-i Mezâr başlıklı ayrı bir şiir yazmıştır. Ey sabah, ey üzüntü geceleri, ey sonbahar zamanı, ey derd, ey üzüntü gözyaşı, ey canın dostu diyen şair; kızıyla eşini gömdüğünü, bundan dolayı kendisine yardım edilmesini, bu kaza darbesinin hayatını mahvelediğini söylemektedir. Ne kadar âh etse, ağlasa, sızlasa da onlar geri gelmeyeceklerdir. Şair vefat etmedikçe bu ümitli bekleyiş bitmeyecektir. Şair, eşi ve kızının vefatı dolayısıyla büyük bir üzüntü içindedir:

*Ey şubh! Ey leyâl-i keder! Ey dem-i hazân!
Ey derd! Ey sirişk-i elem! Ey enîs-i cân!
Gömdüm kızımın zevcemi imdâd ediñ baña
Mağv eyledi hayâtımı bir darbe-i kazâ
Gelmezler âh her ne kadar etsem âh u zâr
Ben bitmedikçe bitmeyecektir bu intizâr*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 47

Şair, Erkân-ı Harb Dâ'iresindeki Edhem Paşa'nın oğlu Subhî Bey'in vefatına bir mersiye yazmıştır. Subhî Bey, daha dünyaya doymadan toprağın esiri olmuştur. Bu ayrılık belasından sîne parça parça olmuştur. O, mahzun, zayıf, ümitsizdir ve ölüme bu kadar düşkündür. O gidince bütün arkadaşları yanmış, onun babası kendisini helak etmiştir. O pîr uşaklara azminin yolunu sormuştur. Gönlü kırılmış, gözü yaşlı, sinesi yanmıştır. Bir yaşlı vardır ki mezarına gözyaşı dökmektedir. Ey asker oğlu diye seslenen şair, o temiz kişinin babası olduğunu söylemektedir. Babası bu kadar perişan olmuştur:

*Dünyâya doymadan daha olduñ esîr-i hâk
Oldu belâ-yı hicriñ ile sîne çâk çâk
Mağzûn idiñ, za'îf idiñ, ümmîdsiz idiñ
Lâzım mıdır 'aceb bu kadar mevte inhimâk
Sen gittiñ âh yandı bütün arkadaşlarıñ
Sen öldüñ âh etti babañ kendini helâk
Sordu o pîr 'uşaklara şeh-râh-ı 'azmiñi*

*Dil çāk, dīde eşk-fezā, sīne sūz-nāk
Bir pīri gör ki maķberīne gözyaşı döker
Ey 'asker oğlu! İŖte babañdır o zāt-ı pāk*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 49-50

Ŗair için Büyükada önemlidir. "Sevdiđi Rum kızı Anna'nın oturduğu yer olan Büyükada Mehmed Celâl'in hikaye ve romanlarının yanısıra, aşkını anlattığı Ŗiirlerinin pek çoğunda da, bazen bir-iki mısralık temaslarla, bazen uzun uzadıya tasvirlerle yer alır. Hatta Celâl'in eserlerinde Büyükada'ya bu kadar ısrarlı bir sūrette yer veriş, onun adını devrinde ve daha sonraları Ada Ŗairine çıkarmıştır. Burası Ŗairin aşkını yaşadığı, sevgilisini gördüğü, onunla gezip dolaştığı, meşceresi, deresi, tepeleri, kuşları, çiçekleriyle herhangi bir romantik ortamıdır." (Andı, 1995, s. 104). Ŗair, Büyükada başlıklı Ŗiirinde yine oraya geldiğini söylemiştir. Ona göre buraya Cennet denirse uygundur, bu yer öyle aydınlıktır. Onu bu geçmiş hatırlamalarıyla uyandıran bütün bu mavi ufuklar ve yerlerdir. Onu çocukluğunda Ŗair yapan, Büyükada denilen nurlu gül bahçesidir. Ŗaire göre Büyükada, Cennet gibidir ve onu Ŗair yapmıştır:

*Yine Büyükadaya geldim eyledim ārām
Cinān denirse sezādır, bu yer münevverdir
Uyandıran beni māzī taħaṭturuyla bu dem
Bütün bu mā'ī ufuklar, bütün bu yerlerdir
Çocukluğumda beni Ŗā'ir eyleyen böyle
Büyükada denilen gülsitān-ı enverdir*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 16/7

Ŗair, H. 1312 (M. 1894) yılında doğan bir kız çocuğu için lafzî bir tarih düşürmüştür. Yeryüzüne tertemiz bir kız çocuğu ayak basmış, dünyaya gelmiştir. Resmi gökyüzüne süs verse uygundur. Bakışlarında Meryemāne bir günahsızlık vardır. Güzelliğiyle Züleyhā'yı bile kıskandırır:

*Zemīne duğter-i pākizesi ṗadem baştı
Olursa resmi sezādır semāya pīrāye
Bakışlarında celī Meryemāne bir 'işmet
Kemāl-i ḥüsn ile reşk ettirir Züleyhā'ya*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 45

Ŗair, kardeşinin oğlu Ekrem'e bir Ŗiir yazmıştır. Ekrem diye Ŗiirine başlayan Ŗair, onun fikrinin baharına parlaklık veren bir çiçek olduğunu, insanların içinde mukaddes, küçük bir melek olduğunu, bir gülüşüyle ruhunu aydınlatan bir çocuk olduğunu söylemektedir. Bazen parlak yıldızlara bakışın nedir? Bazen nurlu aya gülüşler nedir? Allah'ı bilmeden iman eden çocuk diye sormaktadır:

*Ekrem! Bahār-ı fikrime revnaķ veren çiçek
İnsanlarıñ içinde muṗaddes, küçük melek!
Ey bir gülüşle rūḥumu tābān eden çocuk!
Gāhī nedir o nazralarıñ necm-i ezhere
Gāhī nedir o ḥandeleriñ māh-ı envere
Allāh'ı bilmeden oña imān eden çocuk*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 89

Mehmed Celâl, Fuzûlî'nin Bir Gazelini Tanzîr başlıklı Ŗiirinde ondan etkilenmiştir:

*Nâleme oldu sebab âh o sitemkâr benim
Eyledi nâlelerim ‘aşkıyı izhâr benim*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 22

*Fâş kılduñ gamum ey dîde-i hûn-bâr menüm
Eyledüñ merdüme nem olduñ izhâr menüm*

Fuzûlî Divanı G.207/1 (Akyüz vd., 1958, s. 331)

İki şiirde de vezin, redif ve kafiye aynıdır. Bazı kelime benzerlikleri bulunmasına rağmen Celâl, kendi üslûbuyla şiirini yazmıştır.

Şair, Fuzûlî’yi Taklîd başlıklı şiirinde yine ondan etkilenmiş, onu taklit etmiştir:

*Kıldım belâ-yı ‘aşka yine âşinâ dili
Tebrîz elinde bir güzeliñ oldu mâ’ili*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 57

*Yâ Rab belâ-yı ‘aşk ile kıt âşinâ meni
Bir dem belâ-yı aşğdan etme cüdâ meni*

Fuzûlî, *Leylâ ile Mecnun* b.1124, (Onan, 1956, s. 113)

Şair, bu şiirini de aynı vezin ile yazmıştır. İlk mısırda Fuzûlî’den etkilenmekle beraber ilerleyen kısımlarda kendi üslubuna göre şiirini yazmıştır. Mehmed Celâl, Fuzûlî’nin bu şiirlerinden başka Vehbî’nin bir mısırını tazmîn ve Senih’in bir şiirini tanzîr etmiştir.

Celâl, kendi şiirini övmektedir. Onun şiiri ilham hazinesinden çıkmıştır. Onun her beyti aşk ve sevdâ incisiyle süslenmiştir. O, aşka bu kadar önem vermektedir. Şiirleri inci gibidir:

*Müzeyyendir onuñ her beyti dürr-i ‘aşk u sevdâdan
Celâl’iñ şi’ri bir gencîne-i ilhâmdan çıkmış*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 15

Şairin eserdeki son şiiri “Çeşme başında bir dilber” başlığını taşımaktadır. Ona göre sevgilisinin mavi gözleri semâdan alınmış, şu seherden dökülen taze vücut ise onun gözü ve vücudu gibidir. O mu gelmiş o mu gelmiş acaba? diye soran Celâl, bunu eğer bir şair görseydi fikrini yüce eyleyecekti demektedir. Şaire göre sevgilinin omzunun üstüne iki kanat inse, bu parlak ay göğe yükselse yüzünü nur ile güneş öperdi. Şair, semâ bunu dünyaya mu bahşetti diye sevgilisini överek eserini bitirmiştir:

*Şu semâdan alınan çeşm-i kebûd
Şu seherden dökülen taze vücûd
Yârimîñ çeşm ü vücûdu gibidir
O mu gelmiş, o mu gelmiş ‘acabâ
Bunu görseydi eger bir şâ’ir
Fikrini eyleyecekti a’lâ
Omzunun üstüne inse iki per
Göge ‘azm etse bu mâh-ı ğarrâ
Yüzünü nûr ile hürşîd öper
Bunu dünyâya mı bahş etti semâ*

Mehmed Celâl, 1895a, s. 92/3

Sonuç olarak Mehmed Celâl, 19. yüzyıl edebiyat dünyasında dikkat çeken bir yere sahiptir. 45 yıllık ömrüne çeşitli türlerde eserler sığdırmıştır. Bunlardan birisi de *Sürûd* isimli eseridir. Bu eserinde kırk dokuz şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerinde aşklarını, sevdalarını, sevdiği kişilerin ölümlerini, üzüntülerini, ayrılıklarını, ıstıraplarını, hastalıklarını, sevdiği mekanları, tabiatı görmek mümkündür. Eserindeki şiirlerinde aruz veznini kullanmıştır. Şair, şiirlerine içerikle bağlantılı başlıklar koymuştur. Şiirlerinde kendi hayatından izleri görmek mümkündür.

Şiirlerinden Örnekler

Büyükada'da

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Yine Büyükadaya geldim eyledim ârâm
Cinân denirse sezâdır, bu yer münevverdir
Uyandıran beni mâzî tahtaşuruyula bu dem
Bütün bu mâ'î ufuklar, bütün bu yerlerdir
Çocukluğumda beni şâ'ir eyleyen böyle
Büyükada denilen gülsitân-ı enverdir
Elim başımda oturdum kenâr-ı revzende
Şafağ cemâline baktım ki şu'le-âverdir
Siyeh niqâbını kaldırdı âsmân-ı kebûd
Semânîñ 'aksi deñizde ğarîk-i zîverdir
Yine şu karşıki dağlar boyandı elvâna
Bütün şevâhiği gûyâ karîb-i hâverdir
Ne muhteşem, ne leâfetli doğdu mihr-i cihân
Ser-i münevver-i maşrıқта altun esferdir
Begenmedim yine teşbîhimi derim güneşe:
Deñiz perisine mir'ât-ı şu'le-güsterdir
Peyâm okur baña nefî-ı nesîm-i mâzîden
Bu hoş peyâmı veren şanki ol semenberdir
O rütbe rûhumu oğşar esince bād-ı sabâ
Şadâ-yı meşcere şanki şadâ-yı dil-berdir
Añılsın 'âlem-i vuşlat ki yârimiñ her gün
Hâzîn hâzîn dolaşıp gezdiği bu meşcerdir
O yâr ki görürüm her zaman semâya uçar
Omuzlarında şarı kîsvânî şeh-perdir
Tabî'atimce güzeldir, tabî'atimce güzel
Büyükada çiçeği, mâ'î gözlü duhterdir

Ne añladım adanıñ rûy-ı iğbirârından
Ne añladım adanıñ âh soñ bahârından
Bu dalğalar, bu çiçekler, bu muzlim ormanlar
Verir mi kalb-i za'ifîñ nişâne yârinden
Neden hâzîn, neye muğber, niçin şoluğ şu çiçek?
Nişâne mi bu onuñ hûsn-i bî-ğarârından
Ğarîbdir mütesellî olur ğarîb 'aşık
Güzâr eder iken ormanlarıñ civârından
Duyar şadâsını ma'sûka-i semen-beriniñ

Nevā-yı bâddan, evrākıñ āh u zārından

Mehmed Celâl, 1895a, s. 16/8

Kañıcalı Bir Güzele

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

'Aşık oldum o güzel gözlere, ol nāzik ele
Gerden-i şāfa, leṭāfetli tene, ince bele
Mihr olur ḥüsn-i dirahşāmı semā-yı emele
Pek kanım kaynadı ol ḡonce-fem ü bī-bedele
Aqtı gönlüm bu gece Kañıcalı bir güzele

Su gibi kâmet-i dil-cūsına meylim aqtı
Kaldırıp çeşm-i füsün-kārını bayḡım baqtı
Nūr-ı ḥüsnü beni evvel görüşümde yaqtı
Pek kanım kaynadı ol ḡonce-fem ü bī-bedele
Aqtı gönlüm bu gece Kañıcalı bir güzele

Mehmed Celâl, 1895a, s. 20

Fuzûlî'niñ Bir Gazelini Tanzîr

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Nāleme oldu sebab āh o sitemkār benim
Eyledi nālelerim 'aşkıyı izhār benim

Oña dil vermiş iken kıldı beni zār u zebün
Dostlar! Baḡrımı ḥün eyledi dil-dār benim

Yara açtı dil-i maḥzūnuma tîḡ-i ḥasret
Yaramı şarmaḡa gelmez mi 'aceb yār benim

Müjesi sehm-i belā, dīdesi cellād-ı kazā
Böyle bir cān alıcı 'işve-gerim var benim

Kaṭre kaṭre saçıyor yārım için çeşmim eşk
Laḡza laḡza gülüyor ḥālime aḡyār benim

Ey şafaḡ ḥālime gözyaşları dökme! Saña ne?
Sīne-i çāk benim, dīde-i ḥün-bār benim!

Kākülün rü'yet-i dīdārına oldu ḥā'il
Kıldı zülf-i siyehiñ gündüzümü tār benim

'Aşḡ-ı la'l-i leb-i dil-dār ile mest oldum ben
Yetiş imdādıma ey sāḡar-ı ser-şār benim

Mehmed Celâl, 1895a, s. 22

Ġazel

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Etti rü'yâda teġâbü'l yâr-i cevri-efzâsına
Olmasın bîdâr gönlüm doymadı rü'yâsına³

Nâz u istiġnâsı vardır nâz u istiġnâsı var
Nâzına baġtım bayıldım yandım istiġnâsına

Ârzü-yı vaşl ile bî-hûş olur diġġat eden
Nâzdan kirpik süzerken çęşminiñ imâsına

La'lin içre ey melek! Dendâniñi gördüm dedim
Jâle dolmuş gülsitâniñ ġonce-i ra'nâsına

Dâma düştü bir ġazâl-i ġüsn için bî-çâre dil
Esselâm ey 'âşıkân! Girdim belâ şaġrâsına

Bir perînin 'âşıkı oldum ki olsun âsumân
Levġa-i tevġîr-i taşvîr-i cihân-ârâsına

Sevdiğim! Ref'-i niġâb et, ġüsn-i cân-sûzuñ seniñ
Reşġ-baġş olsun Züleyġâ'nın güzel sîmâsına

Mehmed Celâl, 1895a, s. 38/9

Târîġ⁴

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Tâ ebul-fetġiñ zamân-ı i'tilâsından beri
Faġr için Sâ'î ocaġı ġayli imdâd eyledi
Bir ġazân-âbâde dönmüştü mürûr-ı vaġt ile
Nev-bahâr-ı şehriyârı ġülşen icâd eyledi
Tâc-dâr-ı tâc-dârân ġazret-i 'Abdu'l-ġamîd
Himmetiyle mülkünü ma'mûr u âbâd eyledi
'Âlemi ġurtardı mâzîniñ zulâmından bugün
Meş'al-i ümmîd-i elġâfiyla iġâd eyledi
İşte ez-cümle bu câyîñ emr edip ta'mîrini
Şânını ecdâdınıñ tâ'arşa ış'âd eyledi
Gördü şâ'irler bu bünyân-ı celîli şükr edip
Şâ'irâne her biri bir beyt irâd eyledi
ġâk-i pâye düştü bâ-şükrân Celâl-i çâkeri
Böyle bir târîġ-i cevher nazm u inşâd eyledi
'Ömrünü, iclâlini Allâh müzdâd eylesin
Pâdişâhım rûġ-ı pâk-i Fâtîh'i şâd eyledi .

Mehmed Celâl, 1895a, s. 55/6

³ Doymadı] doymadan 1895b.

⁴ Eyüb Civârında Sâ'î Ocaġına.

Sevdiğim!*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*

O zamân kim uçar envâr-ı seher
 O zamân kim şaçar envâr güneş
 Zülf-i zer-târîñi tenvîr eyler
 'Arz eder saçlarıñiñ rengine eş
 Mihr bûs eyledi rûyuñ şanırim
 Seni ondan dañi ben kışkanırım

O zamân kim görölür reng-i şafağ
 Ruğ-ı gülgünüña eyler tanzîr
 Kim bilir şoñra ne âteş olacak!..
 Rûhumu eyledi işte tenvîr
 Nûru güller ile mezc etti hayâl
 Saña oldu güzelim bir ruğ-ı al!

Mehmed Celâl, 1895a, s. 75

Bir Manzûme*mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*

Bahâr içinde güneşler leţâfet-âverdir
 Semâ, zemîn ne kadar şâ'irâne enverdir
 Çemen,çiçek,bütün eşcâr pek münevverdir
 Semâya karşı bütün kuşlar âh-perverdir
 Bu hâli ile taşavvur bu hâl-i dil-berdir

Şafağ içinde melekler bahâr içinde çiçek
 Uçar gider kelebekler, dalar şafâya felek
 Semâya bir de çemen semtine bakar giderek
 Yanağı gül gibi bir şîveli, laţîf melek
 Güzel degil mi? Bu levha şafâyı celb ediyor

Şabâha karşı açıldı ne dil-nişîn güller
 Laţîf jâleler içre ne mâ'î sünbüller
 Fiğâna başladı dallarda âh bülbüller
 Şaçıldı çehresine yârimin de kâküller
 O saçlarıñ arasından tebessüm etmekte!

İner dağıñ üzerinden hazîn hazîn duğter
 Şafağ yanağlı, melek çehreli, güzel dil-ber
 Naşıl gülerse buluşlar içinde bir ağter
 Niğâbıñ arasından o yolda hande eder
 Bu kız bu dağlar içinde perî midir 'acabâ

Mehmed Celâl, 1895a, s. 85/6

Vaktâ ki*mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün*

Vaktâ ki eder pertev-i şevk-âver-i ahter
 Hüsniñ gibi tenvîr ufuqlarda leyâli
 Deryâya şaçar şu'le-i meh şa'sa'a-perver
 Yum çeşmiñi, riqkatle düşün leyl-i vişâli
 Bir 'âşık-ı bî-çâreyi, bir muğberi yâd et

Vaktâ ki çeker leyl-i semâ üstüne perde
 Giryende gürürsün de gelir hâl-i te'essür
 Bir şâ'iri şimşekli karanlık gecelerde
 Elbette cebîniñde kalır dest-i tefekkür
 Bir 'âşık-ı bî-çâreyi, bir muğberi yâd et

Vaktâ ki uçar rengi şehâb-ı şehîriñ
 Bir duhteri gülşende görürsün mütehayyir
 Ettikçe seni hâl-i hazîni o perîniñ
 Bir riqkat-i meçhûl ile gâyet müte'essir
 Bir 'âşık-ı bî-çâreyi, bir muğberi yâd et

Vaktâ ki tebessüm eder ezhârî bahârîñ
 Envârîñ içinde uçşurlar kelebekler
 Yaprakları tehzîze gelen bülbül-i zârîñ
 Ey gonce! Eger üstünü örterse çiçekler
 Bir 'âşık-ı bî-çâreyi, bir muğberi yâd et

Bir âdemi sâhildeki taşlar üzerinde
 Emvâcdaki nağmeyi diñler gibi görsek
 Bir yıl oradan geçse onu eski yerinde⁵
 Deryâya bakıp hüzn ile inler gibi görsek
 Bir 'âşık-ı bî-çâreyi, bir muğberi yâd et

Eyvâh! Ayırırlar seni elbette yeriñden
 Vaktâ ki şolar ruhlarıñ ey verd-i melâhat!
 Elvân-ı te'essür saçılır bâl ü periñden
 Bir ses saña derse o zamân: İşte nihâyet
 Bir 'âşık-ı bî-çâreyi, bir muğberi yâd et

Mehmed Celâl, 1895a, s. 86/8

Qardâşımıñ Oğlu Ekrem'e*mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün*

Ekrem! Bahâr-ı fikrime revnaq veren çiçek
 İnsanlarıñ içinde muqaddes, küçük melek!
 Ey bir gülüşle rûhumu tâbân eden çocuk!
 Gâhî nedir o nazralarıñ necm-i ezhere

⁵ Yıl] bülbül 1895a.

Gâhî nedir o hândeleriñ mâh-ı envere
Allâh'ı bilmeden oña imân eden çocuk

Daldıkça h̃âba ey yüzü tâbende hoş çiçek
Çehreñ dalar ziyâya mişâl-i ruḥ-ı melek
Yıldızlarıyla vechiñe pertev şaçar melek
Sâkin teneffüsüñle uyurken gülümsemeñ
Sevdâma, şâ'iriyetime pek doḡundu pek!
'Ulviyyet-i şabâveti i'lân eden çocuk!

Oldu şabâḥ, neşr-i ziyâ etti âfitâb
Âyine-i şabâvetiñe beñzemez mi âb
Yâḥud teccesüm eyledi bir gülşen-i şebâb
'Ömrümde bâri diñleyeyim ben de bir rebâb
Kuşlarla şarkı söyle, beni eyle neş'e-yâb
Elhânına melekleri ḥayrân eden çocuk!

Eyle cihânı süz ile müstaḡraḡ-ı sürûr
Sa'y et cihânda, gelmesin efkârîña fütür
Olsun sözüñle hep ḥased erbâbı bî-ḥuzûr
Senden büyük edîb-i şehîr etmesin zuhûr
Âmâlîmi zekâvetiñ etsin ġarîḡ-i nûr
Âmâlîmi yüzüyle fûrûzân eden çocuk!

Mehmed Celâl, 1895a, s. 89/90

Kaynakça

- Aksoyak, İ. H. (2005). Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl'in Müşterek Şiirleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 71-81.
- Akyüz, K. - vd. (1958). *Fuzûlî, Türkçe Divan*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Andı, M. F. (1995). *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl, Hayatı, Görüşleri, Şiirleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Andı, M. F. (2006). Müstecâbîzâde İsmet Bey. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, s. 131-2). İstanbul: TDV Yay.
- Arslan, M. (2015a). *Mehmed Celâl'in Manzum Tarihleri*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Arslan, M. (2015b). Müstecâbî-zâde Mehmed İsmet Bey. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ismet-mustecabizade-mehmed-ismet> [Erişim Tarihi: 01/10/2023].
- Arslan, M. ve Nerkiz, U. (2018). Mehmet Celal. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-celal> [Erişim Tarihi: 4/4/2024].
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnal, M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mehmed Celâl. (1312/1895a). *Sürûd*. İstanbul: Âlem Matbaası.
- Mehmed Celâl. (1312/1895b). *Sürûd*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Onan, N. H. (1955). *Fuzuli, Leylâ ile Mecnun*. İstanbul: Maarif Basımevi.

Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.

Saraç, M.A.Y. (2016). *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: TÜBA Yay.

Şengül, E. (2022). Sürûd (Mehmet Celal). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/surud-mehmet-celal-tees-1368>, [Erişim Tarihi: 1/10/2023].